

KEYNES (1883-1946) ÉS MARX (1818-83)

SOÓS GERGELY TAMÁS



Láthatjuk a fenti születési és halálozási évszámokból, hogy Keynes pontosan abban az évben született, amelyikben Marx meghalt, így az életben sohasem találkozhattak. A későbbiekben látni fogjuk, hogy JMK valószínűleg ezt nem is nagyon bánta, ugyanis Marx munkásságát meglehetősen csekély-értékűnek tekintette – bár meg kell jegyeznünk, hogy egy informális beszélgetésre azért lehet, hogy kapható lett volna, ahogy Hayekkel is baráti viszonyt alakított ki, annak ellenére, hogy közgazdasági nézeteit elfogadhatatlannak tartotta: „We get on very well in private life. But what rubbish his theory is!”¹ – írta az egyik magánlevelében 1933-ban.

Keynes és Marx egyidejű feltűnése („találkozása”) a közgazdasági

történelemben az 1929-33-as Nagy Világválság idején a leghangsúlyosabb. A cambridge-i alma mater-ben ekkoriban egyre kevesebben osztották Keynes azon meggyőződését, hogy a világ közgazdasági laboratóriuma Washington, és nem Moszkva. Anthony Blunt – aki Keyneshez hasonlóan szintén az egyetem szellemi elitjét tömörítő Apostolok körébe tartozott - egy év római tartózkodás után hazatérve 1934 októberében meglepve tapasztalta, hogy majdnem mindegyik fiatal, intelligens cambridge-i hallgató barátja hirtelen marxista lett Hitler hatalomratörésének hatására.² Sokan ölelték magukhoz a marxizmust mint gyógyírt a háború, a fasizmus és a munkanélküliség ellen. Az egyetem marxista szervezeteinek (Socialist Society, Labour Club) tagszáma az egyetemi hallgatói létszám

¹*Idézi: Robert Skidelsky: John Maynard Keynes, The Economist as Savior, 1992, 459. o.*

² *Skidelsky, 514. o.*

ötödére emelkedett (mintegy 1000 főre).

Keynes-t személyesen is érintette, hogy szellemi közegében, Bloomsbury-ben (ez az Apostolok londoni csoportjának neve volt) - ahol 1930-ig a költészet volt a fő téma - is hasonló tendenciák zajlottak, mely folyamatok szerinte ellentmondottak az addig követett hitvallásnak, amely elkülönítette a politikát a művészettől, és az etikai idealizmus és politikai csendesség talaján állt. Keynes természetesen nem volt csendes típus, de a gyakorlatot csak szükséges kulimunkának tekintette, a „kapitalizmus krízisét” mint egy „átmeneti és szükségtelen zavart” a gondolkodás által megoldhatónak.³ Ez a hűvös tónus elkülönítette őt a fiatal „lázadozóktól”, akik eltávolodtak Moore elmélkedő ideáljától⁴, és a tettek, a forradalom és a kommunizmus hívószavai felé nyitottak. Ez a növekvő csoport a marxista analízist fogadta el a válság magyarázatára, ám tudni kell róluk, hogy közgazdasági képzettségük alig volt, és inkább csak John Strachey munkáspárti politikus sorait ismételték, azaz hogy nincs mód a kapitalizmus megreformálására, mert minden

KEYNES (1883-1946) ÉS MARX (1818-83)

javasolt reform – Keynes-ét is beleértve – ütközik a domináns osztály érdekeivel. Amit a marxizmus nyújtott, az a morális ellenszenv nyelve volt a burzsoá puhaság és a tudomány ruhájába burkolódzott brit dekadencia iránt; a kommunizmus pedig cselekvésre buzdította a személyes és társadalmi üdvözülésre áhítózókat.⁵ Ám az erkölcsi és pszichológiai kielégítettséget ajánló forradalom nyitva hagyta az égető kérdést, hogy hogy találják majd meg a helyüket az új társadalmi rendben, ami nem generál többé „értéktöbbletet” a henyélő osztály fenntartására.

A cambridge-iek közül nyolcra vált ismertté, hogy kémkedett a Szovjetunió felé, és közülük négy – köztük Blunt – az Apostolok körébe tartozott, tehát az eset közelről érintette Keynes-t, aki elgondolkodhatott az Apostolok célélérésének adott állásán, mely cél definíciójuk szerint „az igazság keresése teljes elkötelezettséggel és feltárása, közeli barátok által”⁶. Keynes sajátos módon elemezte és támadta azt a marxizmust, ami annyira megragadta a fiatalokat. Ő maga sohasem tudta komolyan venni mint tudományt. De komolyan vette

³ Skidelsky, 515. o.

⁴ G. E. Moore (1873-1958) a *Principia Ethica* szerzője, JMK erkölcsi példaképe volt

⁵ Skidelsky, 516. o.

⁶ Peter Pugh: Keynes for Beginners, 1993, 12. o.

mint „a lélek betegségét”⁷, amelyért részben a saját generációját is felelősnek tartotta. Hisz Marx – mint ahogy Freud is – azt az űrt töltötte be, amit a saját generációja okozott a kereszténységtől való elfordulással. 1934 októberében egy Virginia Woolf és T. S. Eliot társaságában töltött vacsora alkalmával úgy nyilatkozott, hogy „hajlok arra, hogy a kereszténység maradjon fenn, amennyiben bebizonyosodik, hogy hiányában az erkölcsiség lehetetlen. Kezdem látni, hogy a mi generációnk – a tietek és az enyém... sokat köszönhet apáink vallásának. És a fiatalok, akik anélkül nőttek fel soha nem fognak annyit kapni az élettől. Egyszerűek: mint a kutyák az ösztöneikben. Minekünk a legjobb jutott mindkét világból. Elpusztítottuk a kereszténységet, de még élveztük az áldásait is.” A „kommunizmus vallásáról” úgy beszélt: „a marxizmus mind közül a legrosszabb; az öreg Ricardo egyik buta tévedésén alapul, amit én majd nemsokára helyreigazítok.”⁸ Tehát elutasította Marxot, és nem csak a szemléletmódját, hanem közgazdasági érvrendszerét is.

⁷ Skidelsky, 517. o.

⁸ Skidelsky, 517. o.

Marx számos gondolatot és fogalmat vett át Ricardótól, és értelmezett tovább.

Mi is alkotta Ricardo közgazdasági munkásságának lényegét? Ricardo (1772-1823) fő érdeklődési területe a nemzeti jövedelem elosztása volt a fő társadalmi osztályok – földbirtokosok, kapitalisták és munkások – között, tehát a járulék, profit és bérek problematikája. Életbevágónak tartotta a tőkés gépekbe (tőkejavakba) történő beruházásait, mert az úgy kialakuló nagyobb termelés vezet el szerinte a nemzet gazdagodásához. Malthus (1776-1834) ezt veszélyesnek találta, mert ezek a gépekbe történő beruházások szerinte a hatékonyságnövekedés miatt túltermelést és ezáltal munkanélküliséget eredményeznek. Ricardo erre úgy válaszolt, hogy igen, lehet túltermelés, de csak *ideiglenes* túltermelés és csak *bizonyos* termékekből. És ha egy termék kereslete csökken is, egy másiké emelkedni fog, így az egyensúly hamarosan visszaáll. Tehát csak ideiglenes munkanélküliség képzelhető el. Ezt Say elméletével is alátámasztotta, mely szerint a termelés és értékesítés folyamata során jövedelem keletkezik, ami javak vásárlására fordítható, tehát a kínálat megteremti a maga keresletét. És Ricardo érvelése szerint még ha a tőkés meg is takarítanak profitjuk egy részét, az

sem okozná a kereslet csökkenését, hisz azt is befektetnék – ha nem is fogyasztói javakba, de gépekbe és épületekbe.

A maga idejében Ricardónak igaz volt, a tőkésnek tényleg befektették a pénzüket.⁹ Ám Ricardo fenti rendszerét – azt átgondolva és önálló, annak ellentmondó gazdasági elméletet alkotva – Keynes elvetette; de most nézzük meg, hogy hogy kapcsolódik be a képbe Marx!

Marx osztotta a klasszikusok érdeklődését a növekedés problémái iránt és Ricardóhoz hasonlóan munkáját azzal a felismeréssel kezdte, hogy az érték és jövedelemelosztás jelentik a kulcsot a növekedés megértéséhez. Elfogadta Ricardo munkaérték-elméletét és az általa leírt csökkenő profit-ráta törvényét és nagyon odafigyelt a technológiai munkanélküliséggel kapcsolatos figyelmeztetésére. A gazdaságot ugyanúgy három társadalmi-gazdasági csoportra osztotta, és elemzéseiben úgy tekintette a járadék, a profitok és a bérek mozgását, mint a három jövedelemtulajdonos osztály közti jövedelem-elmozdulásokat. Ricardóhoz hasonlóan először tisztázta a földjáradék helyét elméletében, majd a tökéletes verseny viszo-

⁹ *Peter Pugh: Keynes for Beginners, 1993, 71. o.*

nyaira jellemző hosszú távú egyensúlyi árak kategóriáival kifejtette munka-érték elméletét, amelyből a profit-ráták kiegyenlítődése és az átlagprofit-ráta süllyedése következett. Átvette Ricardo feltételezését a műszaki fejlődés tőkefelhasználó jellegéről is. De mindezek ellenére teljesen eltérő következtetésekre jutott!¹⁰ Hogyan lehetséges ez, kérdezhetnénk. A válasz három fő dimenzióban adható meg: először, Marx eltérő filozófiai premisszákból indult ki; másodsor, más tudományos célokat tűzött maga elé, azaz más típusú problémákat akart megoldani; és harmadsor, eltérő módon közeledett a politikai gazdaságtanhoz.¹¹

Az Adam Smith-nél is fellelhető filozófiai prekoncepcióval szemben, mely szerint a fejlődés a társadalmi érdekek Isten adta harmóniájához vezet, Marx a hegeli dialektika konstrukciójából indult ki, amely a fejlődést folyamatos konfliktusok, forradalmak és ellenforradalmak produktumaként ábrázolta. Ám megfordította az ortodox hegeli dialektikát, előtérbe állítván az anyagi világot, szemben az eszmék világával. Azaz a fejlődést az élet anyagi feltételeinek jobbításáért vívott

¹⁰ *Phyllis Deane: A közgazdasági gondolatok fejlődése, 1997, 160. o.*

¹¹ *Phyllis Deane: A közgazdasági gondolatok fejlődése. 1997, 160. o.*

harc során kialakuló társadalmi viszonyok változásaival magyarázta.¹²

Marx ambiciózus célja „a modern társadalom mozgástörvényeinek feltárása” volt¹³, és a politikai gazdaságtan feladatát elsődlegesen a modern gazdaság hosszú távú fejlődésének vizsgálatában látta. E törekvésekhez különösen hasznosnak találta Ricardónak a teljes nemzeti termék elosztásáról folytatott elemzését, ami megfelelő kiindulópontot szolgáltatott központi közgazdaságtani problémájához: az értéktöbblet eredetének vizsgálatához. A marxi, kizsákmányoláson alapuló profitelmélet felé Ricardo precíz közgazdasági logikája szolgált kiváló ugródeszkaként, amin Ricardo bizonytalansággal elcsodálkozott volna – Marx abban különbözött Ricardótól, hogy dinamikus szemlélté kora társadalmát, annak összefüggéseit nem adott konstansként kezelte, hanem a gazdasági változásokat leíró modellje *endogén* változóiként.¹⁴

Marx meglátása szerint a gazdasági ciklusok egyre nagyobb ingadozások formájában jelentkeznek, a fellendülések és a visszaesések amplitúdója egyre növekszik,

ami végül az egész kapitalista rendszer összeomlásához fog vezetni. Továbbá felfigyelt rá, hogy a gazdaságot egyre inkább óriásmonopóliumok dominálják, akik csak a profitjuk töredékét fektetik be, ami a Malthus által emlegetett túltermeléshez vezet. Ez pedig következményeiben a munkanélküliség egyre nagyobb mértékű növekedését eredményezi, ami – fejt ki gondolatmenete sokkoló betetőzéseként – egy anti-kapitalista forradalomban fog kicsúcsosodni! Láthatjuk mostmár, hogy az 1920-as, 1930-as évek tömeges munkanélküliséggel terhelt időszakában könnyen tűnhetett úgy, hogy Marx előrejelzései valóra válnak. És a forradalomra is sor került – igaz, hogy Marx várakozásainak ellentmondóan: Oroszországban.¹⁵

Keynes maga sohasem látta Marxhoz hasonlóan menthetetlennek a kapitalizmus helyzetét. Érdekes módon Hayek volt az, aki látszólag Marxhoz hasonló végkövetkeztetéshez ért el, bár merőben más úton. Szerinte, ahogy Keynes szerint is a gazdasági válság kialakulását úgy lehet megakadályozni, ha meggátolják egy hitel-ciklus kialakulását.¹⁶ De a módszere más volt. Úgy gon-

¹² Deane, 1997, 161. o.

¹³ Marx: A tőke, I. Kötet, 13. o.

¹⁴ Deane, 1997, 164. o.

¹⁵ Pugh, 1993, 74. o.

¹⁶ Skidelsky, 457. o.

dolta, meg kell tiltani a bankoknak, hogy túlzott mértékben nyújtsanak hiteleket gazdasági fellendülések idején, amit leginkább az aranystandardhoz, a pénz (hitel) kibocsátás aranyfedezetéhez való szigorú ragaszkodással lehetne elérni. Ám ő is belátta, hogy ez igencsak kétséges a gyakorlati politikában, tehát ő is Keynes következtetésére jutott, hogy egy hitel-pénz alapú kapitalista rendszer meglehetősen instabil – azzal a különbséggel, hogy ezzel szerinte nem is lehet mit kezdeni. Ugyanis nem hitt a kormányzati beavatkozás sikerességében a „természetes” renddel szemben. Ám Keynes erről másképp vélekedett.

Keynes sohasem tapasztalta meg a kétségbeesést. Az általa követett vallás, a kellem és fény és optimizmus útja, ami Moore *Principia Ethicá*ján és a Harvey Road-on való neveltetés viktoriánus-edwardiánus intellektuális optimizmusán alapult, megóvta őt a morális káosztól. Nem az ateizmusa, hanem Moore kinyilatkoztatásaihoz, szekuláris vallási rendjéhez való hűsége volt az, ami kívül tartotta a keresztény táboron, és ami megóvta őt a kommunizmus csábításától. A hit erősségének kérdése, ami annyi bizonytalan hívőt zavart, őt sohasem aggasztotta túlságosan: mert vallása a jó és rossz határozott megítélésén alapult, amit aztán

KEYNES (1883-1946) ÉS MARX (1818-83)

már nem lehetett sem cáfolni, sem bizonyítani, mint ahogy Isten létét sem.¹⁷ (Keynes magabiztosságot merített Moore vallás-értelmezéséből, mely szerint önmagunkra és a végcélra kell koncentrálni, szemben a külvilággal és a köztes állapottal).¹⁸

Keynes érdekes módon egyszerre szerette a kommunista generációt az idealizmusáért, és vetette meg őket a tökkelütöttségükért. Mindazonáltal ki nem állhatta a marxizmust mint analízist, és a kommunizmust mint módszert. Szüntelen támadásokat intézett a marxizmus tudományos önhittsége és a szovjet rendszer szörnyűsége ellen. Kiállt a korábbi generációk által szenvedések által kivívott civil és politikai szabadságok mindenek feletti megtartása mellett.

1925-ös művében (*Short View of Russia*) kifejti, hogy a kommunizmust mint gazdasági rendszert „az intelligenciánk elleni sértésnek” tartja, aminek a „körmönfont, majdnem ellenállhatatlan vonzereje” abban rejlik, hogy a helyzet *rosszabbra* fordulását ígéri.¹⁹ A kommunizmus nem más, mint tiltakozás a „gazdasági jólét üressége ellen, illetve a bennünk rejlő aszkéta hajlam kifejeződése...”. „Mikor a cambridge-i hall-

¹⁷ *Skidelsky, 517. o.*

¹⁸ *Pugh, 15. o.*

¹⁹ *Skidelsky, 519. o.*

gatók megejtik az elkerülhetetlen utazást Bolsiföldre (to Bolshiedom), vajon kiábrándulnak, amikor azt rémesen kényelmetlennek találják? Természetesen nem. Pont aziránt sóvárog-tak.” Mintha a bennük rejlő lel-kész húzná őket oda.²⁰

1934 novemberében a New Statesman hasábjain ragált Sztálin azon kijelentésére, mely szerint lehetetlen a gazdaság tervezése a magántulajdontól való megszabadulás nélkül, illetve a tervezést lehetetlen pusztán szakértőkre és mérnökökre bízni; ők nem tölthetnek be „független történelmi szerepet”.²¹ Keynes a mindezek ellentétét valló Wells-szel értett egyet, aki szerint nyugaton egy szakértő középosztály valósíthatja meg a gazdaság tervezését, és az nem a tőkésék és munkások osztályharcának eredményeképpen jönne létre. Ám hogy pontosan hogyan, arra ő sem szolgált instrukciókkal.

1934. december 2-án G. B. Shaw levelére reagálva Keynes a következőket írta:²²

„A *Das Kapital*al kapcsolatban ugyanolyan érzéseim vannak, mint a *Korámmal* kapcsolatban.

²⁰ Skidelsky, 519. o.

²¹ Skidelsky, 518. o.

²² Skidelsky, 520. o.

Tudom róla, hogy történetileg fontos, és tudom, hogy sokan – és nem csak az idióták - valami-féle megkerülhetetlen és inspiráló Kinyilatkoztatásnak tartják. Mégis ha belenézek, számomra megmagyarázhatatlan ez a hatás. Szikár, idejétmúlt, akadémiai érvelései annyira alkalmatlannak tűnnek a célra. De ugyanakkor, mint mondtam, ugyanazt érzem, mint a *Korámmal* kapcsolatban. Hogy lehet, hogy e könyvek bármelyike is ekkora tüzet tud szítani a fél világban? Ez megdöbbsent. Világos, hogy valami hiba van az értelmezési képességemben... De bármekkora is legyen a *Das Kapital* szociológiai értéke, biztos vagyok benne, hogy a kortárs *közgazdasági* értéke (eltekintve az éleslátás alkalmi, de terméketlen és töredezett felcsil-lanásaitól) *nulla*.”

Keynes második levele 1935. január 1-én kelt:

„...Megpróbálom átgondolni, amiket mondtál. Biztos van bennük *valami*, mert általában szokott lenni. De még egyszer belekukkantottam az öreg K. M. munkájába múlt héten, s elolvastam a most publikált Marx-Engels levelezést, de nem jutottam semmire. A kettő közül Engels-t kedvelem jobban. Értem én, hogy feltaláltak egy bizonyos tárgyalási módszert és egyfajta hit-

vány modorú írásmódot, amit örökösök hűségesen követnek. De ha te azt mondod nekem, hogy felfedeztek egy kulcsot a gazdasági rejtélyhez, akkor meg-hökkentesz – én semmit nem bírok benne felfedezni, csak régi-módi érvelgetést.

Habár, hogy jobban megérts, tudnod kell, hogy épp egy könyvet írok a gazdasági elméletről, ami úgy hiszem nagymértékben forradalmasítani fogja – gondolom nem azonnal, de még az el-következő tíz év alatt – a módot, ahogy a világ a gazdasági problémákról gondolkodik. Ha az új elméletem kellően összekeveredik politikával és érzésekkel és szenvedéllyel, akkor meg sem tudom jósolni, hogy micsoda hatásokot fog kiváltani. De nagy változás várható, és, konkrétan, a marxizmus ricardiánus alapjait el fogja söpörni.

Nem várhatom el tőled, vagy bárki mástól, hogy elhiggye ezt a jelen állapotban. De a magam részéről nem csak, hogy bízok abban, amit mondok – hanem meglehetősen biztos vagyok benne.”

Habár Keynes új elméletének egyelőre nem sok hatása volt másra a 200 cambridge-i közgazdászhallgatón kívül, hozzájuk legalább kétség nélkül eljutott a központi üzenet: hogy nincs semmi olyan a munkanélküliség problémájában, ami forradalmi megoldást követelne meg. Ez ön-

KEYNES (1883-1946) ÉS MARX (1818-83)

magában is hozzájárult ahhoz, hogy Cambridge politikai radikalizmusa csillapodott a 30-as évek folyamán.²³

Láttuk, hogy Keynes Marx-szal kapcsolatos idegenkedése nagyrészt világszemléleti elfogultságából fakadt, és tudjuk, hogy elfogulatlan szemmel nézve Marx munkásságának komoly értékei vannak. Mindezek után felmerül a kérdés, hogy akkor miért csak olyan csekély hatást gyakorolt a közgazdaságtan fő áramára? E kérdésre Deane alapos elemzéssel válaszolt.²⁴

Először is felhívja a figyelmet arra, hogy Marxnak sohasem állt szándékában új kutatási programot adni kora tudós közgazdász-társadalmának. A közönség, akinek írt európai szocialista értelmiségiekből és olvasott munká-sokból tevődött össze. Végső célja nem az volt, hogy politikai tanácsokat adjon arra vonatkozólag, hogy hogyan lehet a tőkés rendszert működőképesebbé tenni, hanem segítséget akart adni a proletariátusnak a termelési viszonyok egy olyan rendszerének átalakításában, amely ugyan lényegesen előrevitte az emberiség anyagi fejlődését, de már elvesztette hasznosságát és a pusztulás felé halad.

Másrészt tudományos műveit német nyelven publikálta dagá-

²³ Skidelsky, 521. o.

²⁴ Deane, 174. o.

lyos, terjengős és gyakran gánccsolódó stílusban (nagy részt halála után jelentek meg és részben ezzel magyarázhatók a gyakori ismétlések és a szerkesztési hiányosságok). Közgazdasági elméletét kifejezetten a forradalmi mozgalom ösztönzésére szánta, amely mozgalom végső soron elkerülhetetlenül megsemmisíti a tőkés rendszert. Így hát nehéz elképzelni, hogy egy XIX. századi angolszász közgazdász (aki olyan filozófiai eszméken és közgazdasági hagyományokon nevelkedett, amelyek feltételezték a társadalmi harmónia természetességét és bíztak a szabad versenyben), valamifajta közösségre talált volna ezzel a kontinentális filozófussal (aki a társadalmi konfliktusok természetességéből indul ki, és

eltökélte magát arra, hogy elősegíti az elkerülhetetlen társadalmi forradalmat), és hogy a jellemzően polemikus előszónál tovább követte volna ezt az érvelést. Ha valaki ezt mégis megtette volna, nehéz helyzetben találta volna magát, nemcsak a premisszák emészthetetlen halmaza, hanem az új fogalomrendszer, az ismeretlen elemzési technika és a teljesen új nyelvezet miatt is.

Valószínűleg ezen okok is közrejátszottak Keynes Marxhoz való elutasító hozzáállásában, ám a fő ok az állandó – kutatói, publikálói, oktatói, tanácsadói, politikai – elfoglaltságokon túl nagyrészt a köztük lévő kibékíthetetlen ideológiai különbözőség lehetett.

Irodalomjegyzék

SKIDELSKY, Robert [1992]: *John Maynard Keynes, The Economist as Savior*, Allen Lane, The Penguin Press
 PUGH, Peter – GARRATT, Chris [1993]: *Keynes for*

Beginners, Icon Books Ltd., Cambridge
 DEANE, Phyllis [1997]: *A közgazdasági gondolatok fejlődése*, Aula Kiadó Kft.